

13. Hove I. Die Aussprache der Standardsprache in der deutschen Schweiz (Texte und Untersuchungen zum gesprochenen Deutsch; zur Aussprachenorm – S. 18–26) // Herausgegeben von K. Ehlich, W. Kallmeyer. – Tübingen: Max Niemeyer Verlag, Band 47, 2002. – 197 S.
14. Сухарева Е.Е. Дифференциальные признаки завершенности и вопросительности в интонационной системе английского языка (в сопоставлении с русским): Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – Воронеж, 2003. – 187 с.
15. Стериополо Е.И. Методы фонетического анализа устной речи. Анализ текстов различных жанров // Методы экспериментально-фонетического исследования звучащей речи. – К.: КПИИЯ, 1991. – С. 38–54.
16. Großes Wörterbuch der deutschen Aussprache (GWdA). – Leipzig, 1982.
17. Duden. Aussprachewörterbuch: Wörterbuch der deutschen Standardaussprache. Bd. 6., 4. Aufl., Dudenverlag. – Mannheim, 2000.
18. Klausmann H., Kunze K., Schrambke R. Kleiner Dialektatlas: Alemannisch und Schwäbisch in Baden-Württemberg. – Bülh/Baden: Konkordia Verlag, 1993.
19. Wängler H.-H. Atlas deutscher Sprachlaute. – Berlin: Akademie-Verlag, 1974.
20. Лабов У. Отражение социальных процессов в языковых структурах // Новое в лингвистике. Вып. 7. – М.: Наука, 1975. – С. 320–336.
21. Eigler F. Frauen und Männer im Gespräch. Eine empirische Untersuchung des Kommunikationsverhaltens von nordamerikanischen Studentinnen und Studenten. – Marburg: Tectum Verlag, 2002. – 338 S.

Шиманович Г.М.

МЕТАФОРА ЯК КОГНІТИВНИЙ МЕХАНІЗМ НОМІНАЦІЇ ТА ЇЇ РОЛЬ У МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ

У формуванні мовної картини світу важливу роль грає семантичне словотворення, оскільки це та сфера, в якій найбільшою мірою виявляється взаємозв'язок між мовою та свідомістю. Актуальність роботи зумовлена загальною спрямованістю сучасних лінгвістичних досліджень на врахування ролі когнітивних структур у словотворчих процесах, а також необхідністю вивчення засобів вербалізації різноманітних когнітивних структур.

Мета роботи полягає у встановленні ролі метафори в номінативних процесах сучасної англійської мови. Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: проаналізувати різноманітні концепції щодо механізму утворення метафори; дослідити метафору з точки зору когнітивної лінгвістики як концептуальне явище; розглянути найбільш продуктивні моделі метафоричного переносу. Методи дослідження включають метод концептуального аналізу, компонентного аналізу, а також лексикографічний аналіз словникових дефініцій.

При дослідженні картини світу, яка закріплена в мові, в тієї її частині, яка представлена семантичними запозиченнями та їх семантичними потенціями, необхідно враховувати існування зв'язку між мовою та свідомістю, що важливо для аналізу механізмів формування та інтерпретації значень лексичних одиниць, когнітивного осмислення всіх процесів, які мають місце в лексичній системі мови [6, с. 145].

Вирішення цієї проблеми стає можливим із застосуванням підходів когнітивної семантики. Концептуальна система знань про світ, яка формується на основі досвіду людини, є основою семантики мови і знаходить своє відображення в процесі переосмислення значень. Існування певних закономірних зв'язків мовної форми з чисельними функціями, які вона виконує, пояснюється з точки зору когнітивної теорії, як зв'язок між певною лінгвістичною формою та ментальним образом.

Оскільки у носія тієї чи іншої мови є обмежений інвентар лексичних засобів, то для найменування того, що ще не отримало номінації в мові, або для вторинної номінації вже існуючого в мові поняття або концепта, мовець досить часто використовує основні засоби формування нових значень, найбільш значущим серед яких є метафора.

Проблема метафори з давніх часів привертає увагу дослідників. У сучасній лінгвістиці проблема метафори розглядається в декількох параметрах, зокрема як стилістичний засіб або художній прийом, як засіб номінації та як засіб створення мовної картини світу. В останні десятиріччя інтерес до метафори значно зріс, що пов'язано зі “зміною наукової парадигми гуманітарного знання, у центрі якого опинилася діяльність людини, що забезпечує їй орієнтацію у світі, його практичне засвоєння, пізнання і розуміння процесів, що відбуваються у зовнішньому та внутрішньому для неї світі” [5, с. 3]. Традиційне пояснення метафори через зміну диференційної семи потенційною не задовольняє потреби сучасної семасіології. У сучасній лінгвістиці метафора отримала розуміння, перш за все, як когнітивний феномен, могутній інструмент мислення, фундаментальний прийом пізнання та концептуалізації дійсності. В когнітивній лінгвістиці метафора розглядається не просто як троп, риторичний механізм прикрасення мовлення, а як фундаментальний когнітивний агент, що організує наші думки, оформлює судження та структурує мову, “це специфічний мисленнєвий процес в якому ми розуміємо одну сферу досвіду в поняттях іншої сфери” [9, с. 317]. Отже, не випадково у метафорі вбачають ключ до розуміння основ мислення та процесів створення не тільки національно-мовного світобачення, але й його універсального образу.

Головна проблема теорії метафори полягає у визначенні механізму її утворення. Серед численних концепцій можна виділити такі:

1) інтеракціоністську у двох різновидах: психолінгвістичному (І. Річардс) і логічному (М. Блек, Т. Віану) – перший репрезентує поєднання при метафоризації двох думок про різні речі, на основі якого створюється референція та новий смисл про новий об'єкт; другий пояснює метафору як взаємодію двох різних референтів – “гетерогенність цих референтів і супутні асоціативні комплекси дають змогу виходити за їхні межі і створювати принципово нову інформацію” [8, с. 33];

2) асоціативну як відсутність алгоритму переносу: метафора виникає через дифузне асоціативне поєднання двох понять, предметів (Дж. Серл);

3) концептуально-антропоцентричну (Ф. Мур, Р. Туранго): метафора ґрунтується насамперед на інтенції, меті, мотиві суб'єкта;

4) тричленну механістичну (Х. Деламар): метафора є перенесенням значення від вихідного слова на результуюче через суміжне поняття;

5) можливих світів (К.К. Жоль): при перенесенні відбувається зіткнення смислів як можливих фіктивних понять;

6) антропометричну (В.М. Телія): від задуму, мети, наміру людини, що створюють допоміжне поняття на основі асоціативних комплексів (ореолів) – енциклопедичного, раціонально-культурного, особистісного знання – виникає припущення щодо подібності; контекст здійснює фокусування; результатом є фільтрація – поєднання нових ознак із старим значенням і формування нового концепту [2, с. 37].

Серед великої кількості теорій метафори, найбільше розповсюдження отримала когнітивна теорія концептуальної метафори [4]. Когнітивне пояснення метафори задано її антропометричністю. Мовна метафора, творення якої спонтанно відбувається у мисленні, ґрунтується на здатності людини вловлювати та формувати асоціативні зв'язки між поняттями [8, с. 81]. Ця теорія розглядає метафору перш за все як когнітивну операцію над поняттями і бачить в ній засіб концептуалізації, що дозволяє осмислити ту чи іншу область дійсності в термінах понятійних структур, що первинно склалися на базі досвіду, отриманого в інших областях. Як зазначає Лакофф, “метафора пронизує все наше повсякденне життя і проявляється не лише в мові, а в мисленні та дії. Наша побутова понятійна система, в рамках якої ми мислимо і діємо, метафорична за своєю сутністю” [14, с. 12]. На думку Лакоффа, метафори полегшують процес мислення, дають нам емпіричні рамки, всередині яких ми можемо опановувати отримані абстрактні концепти.

Отже, за найбільш загального підходу когнітивну метафору можна визначити як одну із форм концептуалізації, що полягає в баченні однієї сутності через іншу. Метафора за своєю природою – не мовне, а концептуальне явище [13, с. 355]. Таким чином, метафора є одним з основних засобів пізнання об'єктів дійсності, їх найменування, створення художніх образів та утворення нових значень, що виконує номінативну, когнітивну, художню та смислоутворюючі функції [1, с. 15]. Метафора ґрунтується на семантичних і концептуальних знаннях людини, на знаннях людини про навколишній світ, а також на категоріальних і соціальних знаннях людини.

Оскільки всі типи метафоризації засновані на асоціативних зв'язках досвіду людини, метафора за своєю природою є антропометричною. Антропометричність є одним з найбільш продуктивних механізмів формування мовної картини світу, оскільки антропометричність – це усвідомлення людиною себе як “міри всіх речей” [5, с. 22]. “Введення до моделі метафори параметру антропометричності зобов'язує розглядати метафоричний процес як діяльність певної мовної особистості, яка зіставляє себе і світ у діапазоні особистісного тезаурусу, який і є індивідуальною картиною світу” [9, с. 41]. Ця мовна особистість здійснює свій власний вибір допоміжних для метафори засобів та на свій лад інтерпретує новий зміст у рамках старого знання. “Вибір тієї чи іншої метафори пов'язаний не лише із суб'єктивним наміром мовця, а й з тим чи іншим його світорозумінням і зіставленням із системою стереотипних образів та еталонів, що належать його картині світу” [9, с. 189].

Таким чином, метафора є своєрідним ключем до розуміння основ мислення й процесів утворення ментальних уявлень про світ. Відповідно, вона займає одне з центральних місць в мовній картині світу, що є історично укладеною в пересічній свідомості певного мовного колективу та відбитою у мові сукупністю уявлень про світ та певним способом концептуалізації дійсності.

Семантична деривація внаслідок вторинного використання найменування для номінації понять, що пов'язані в нашій свідомості певними концептуальними відношеннями, веде до утворення полісеманта. Внутрішні семантичні зв'язки у структурі полісемантичного слова виступають засобом організації та фіксації концептуальних структур свідомості, що дозволяє розглядати їх як окремий вид когнітивних, концептуальних зв'язків, які мають місце як на знаковому, так і на дознаковому рівнях. Традиційно змістові внутрішні зв'язки в семантичній структурі полісеманта описують у термінах метафори, яку доповнює метонімія як ще один тип семантичних змін. Отже, метафоричне переосмислення є основою чисельної кількості явищ полісемії, і, фактично, не тільки мова, але й наша свідомість функціонують метафорично. Активне використання метафори підтверджує думку дослідників у сфері когнітивної лінгвістики про те, що людська концептуалізація і, тим самим, мовна семантика, має, переважно, метафоричний характер, тобто осмислення людиною більш чи менш складних об'єктів ґрунтується на переосмисленні базових понять людського досвіду [7, с. 145].

З точки зору сучасних підходів, метафора, як правило, має відношення не до окремих ізольованих об'єктів, а до складних розумових просторів (а саме, до сфер чуттєвого та соціального досвіду). В процесі пізнання ці складні розумові простори, що безпосередньо не спостерігаються, зіставлені через метафору з більш простими розумовими просторами, що безпосередньо спостерігаються і знаходяться на поверхні. У процесі метафоризації відбувається перенесення розумового простору, що спостерігається, на той, що без-

посередньо не спостерігається, останній у цьому процесі концептуалізується і залучається до загальної концептуальної системи певної мовної спільноти [3, с. 55].

Семантична деривація є могутнім джерелом поповнення словникового складу сучасної англійської мови і, за нашими спостереженнями, поступається лише перед такими провідними способами словотворення, як словоскладання і афіксація. Результатом семантичної деривації є семантичні неологізми, які утворюються на основі вже існуючих одиниць і додаються до вже наявних лексико-семантичних варіантів цих лексичних одиниць. Метафоричний перенос можна демонструвати на прикладі багатьох назв осіб, наприклад, *hawk* – *a person who favours war or advocates military solutions in a conflict*. Аналогічно був утворений неологізм *dove* – *a person who is opposed to war or to confrontation of force; a person who seeks accommodation with an enemy instead of making war*. Обидва неологізми виникли в мові публіцистики і завдяки засобам масової інформації отримали через калькування поширення в багатьох мовах. Модель метафоричного переносу $Nzool > Npers$ досить продуктивна. Утворення нових предикатних лексико-семантичних варіантів здійснюється шляхом метафоричних переносів і відбувається на основі асоціативних уявлень про характер і звички тварин, а також їх зовнішній вигляд. Нові лексико-семантичні варіанти містять оцінку людини за характером: *cow* – *an objectionable person*; за розумовими здібностями, наприклад, *goat* – *a silly person, a fool* [16]; за зовнішністю, наприклад, *bird* – *an attractive woman* [15].

Певні лексичні одиниці – назви тварин – концентруються навколо сфер, пов'язаних з фінансами, з поглинанням інших компаній. Наприклад, слово *shark* позначає “людину, яка прагне захопити підприємство, часто за допомогою неетичних та нелегальних методів”. Іншим прикладом є складне слово *killer-bees*, яке отримує нове значення “спеціалісти, які допомагають компанії захиститися від спроби небажаного захоплення (поглинання) компанії”.

Отже, сама людина як один з об'єктів пізнання мислиться й концептуалізується за допомогою таких концептуальних метафор, як *people are animals* (*chicken* – *a coward person*; *mule* – *smb. Employed as a courier to smuggle illegal drugs into a country* [15]). На основі метафоричного значення лексичної одиниці *animal*, яка втратила свій зв'язок з первинним референтом, утворилася низка складних лексем, в яких компонент *animal* має значення “ентузіаст, прихильник чого-небудь”, наприклад, *political animal*, *party animal*, *heavy metal animal*, *skiing animal* [7, с. 147]. Конкретні елементи зооморфного коду можуть виступати класифікаторами, що умовно-символічно описують людей. Наприклад, лексеми *wolf*, *tiger* та *lion* уособлюють силу, незалежність та швидкість реакції. Усі ці якості хижої тварини переносяться на сильних і владних політиків [12, с. 8]. Метафоричні назви тварин поєднують і виражають дві реальності – природу та людину – в одному образі. Вони приписують людині етичні, психічні або соціальні властивості та характеристики поведінки.

Низка неологізмів – назв осіб утворена за моделлю $Nobj > Npers$, наприклад, *flivver* – *a small cheap usually old automobile > a person who has a damaging or deleterious influence*; *cube* – *the regular solid of six equal square sides > an extremely conventional or conservative person*, а також *showboat* (slang) – *a person who seeks or attracts public attention*, *flake* (slang) – *a very unconventional or eccentric person*; *garden tool* (slang) – *a prostitute* [15]. Семантичний неологізм *blanked* утворився на новій концептуальній метафорі *person is space* – людина, яку ігнорують, ніби вона не існує, тим самим вона – пусте місце (blank space).

Для метафоричної номінації етнічної та групової приналежності людини використовуються назви продуктів харчування. Так, наприклад, лексична одиниця *white bread* співвідноситься з метафоричним концептом “представник білої раси”. Номінативна одиниця *coconut* співвідноситься з метафоричним концептом “представник темношкірої раси, який переймає стиль життя й поведінки білого населення”. Ця метафора ґрунтується на порівнянні зовнішньої темної шкаралупи кокоса та його білого нутра і має дерогативне забарвлення, оскільки демонструє негативне ставлення чорношкірого населення до тих із них, хто готовий примиритися з домінуючим становищем представників білої раси. Представники корінного населення Америки та азіати, які живуть відповідно до норм білого населення, концептуалізуються відповідно як *apples* і *bananas* [15].

Слова в процесі метафоризації отримують значення не випадково, про що свідчать вищевказані приклади. Даний вибір має під собою певні когнітивні підстави, оскільки при метафоризації ми маємо справу з процесом категоризації на когнітивному рівні, при якому відбувається модифікація концептів через взаємодію мотивуючої та мотивованої категорій. Категоризація соціально значущого об'єкта екстралінгвістичної дійсності завжди пов'язана як з раціональними, так і з емоційно-оцінними асоціаціями, які формують певну концептуальну модель, що відповідає уявленням про цей об'єкт в певному мовному колективі. Раціональні й емоційно-оцінні асоціації співвідносяться на семантичному рівні значення мовної одиниці з денотативним і конотативним значеннями, які є основними складовими концепту.

Оскільки метафора – це уніфікована когнітивна структура, яка поєднує ментальні репрезентації з чуттєвою й емпіричною основою, концептуальні проєкції спрямовуються з абстрактної сфери, яка чуттєво не сприймається, у сферу, підвладну чуттєвому й конкретному сприйняттю. Тому роль метафори є найбільш значущою у відображенні тих фрагментів дійсності, які не дані нам у безпосередніх відчуттях, у формуванні абстрактних понять і в позначенні нових реалій. Процес утворення нових метафор відображає зміни у відношенні людей до того, про що вони думають і говорять, і робить можливим побачити це дещо у новому світлі. Так, картина світу не є дзеркальним відображенням дійсності, а лише інтерпретацією і залежить від призми, через яку відбувається світосприйняття. Процес метафоризації може виступати в якості такої призми і дозволяє забезпечувати розглядання того, що знов пізнається через те, що є вже пізнаним і зафіксованим у вигляді значення мовної одиниці.

Дослідження метафори набуває когнітивної, етнопсихолінгвістичної та комунікативної орієнтації. Пер-

спективою подальших досліджень уважаємо дослідження універсального та національно-специфічного характеру метафор, їхнього сприймання у процесі мовлення, онтогенези тощо.

Джерела та література

1. Антонюк М.О. Метафора та її роль в мовній картині світу// Мовні і концептуальні картини світу: Збірник наукових праць. – К., 2002. – № 7. – С. 15–19.
2. Жаботинская С.А. Концептуальная модель частеречных систем. – Черкассы, 1998. – С. 54–55.
3. Краткий словарь когнитивных терминов / Сост. Е.С. Кубрякова, В.З. Демьянков, Ю.Г. Панкрац; под общ. ред. Е.С. Кубряковой. – М., 1996. – 245 с.
4. Лакофф Дж., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живем // Язык и моделирование социального взаимодействия // Под ред. В.М. Сергеева, П.Б. Паршина. – М., 1987. – С. 126–172.
5. Мазепова О.В. Метафора як засіб створення мовної картини світу // Мовні і концептуальні картини світу: Збірник наукових праць. – К., 2004. – Книга 2, № 12. – С.21–27.
6. Метафора в языке и тексте. Отв.редактор В.Н. Телия. – М., 1984.
7. Рубцов И.В. Модификация концептов в современном студенческом сленге США в процессе метафоризации // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. – Харків: Константа, 2003. – № 586. – С. 145-148.
8. Селіванова О.О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд). – К., 1999. – 148 с.
9. Телия В.Н. Метафоризация и ее роль в создании языковой картины мира // Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира. – М., 1988. – С. 173–204.
10. Телия В.Н. Метафоризация как модель смыслопроизводства и ее экспрессивно-оценочная функция // Метафора в языке и тексте., 1988. – С. 26–52.
11. Толстова О.Л. Проблема механізмів розуміння метафори у прагматичній та когнітивній теоріях // Мовні і концептуальні картини світу: Збірник наукових праць. – К., 2004. – Книга 2, № 12. – С. 315–319.
12. Худолій А.О. Динаміка функціональних змін у мові американської публіцистики кінця ХХ – початку ХХІ століття: Автореф. дис.канд.філол.наук: 10.02.04. – К., 2004. – 20 с.
13. Ченки А. Семантика в когнитивной лингвистике // Фундаментальные направления современной американской лингвистики. – М.: Изд-во МГУ, 1997. – С. 340-369.
14. Lakoff G. Women, Fire and Dangerous Things. What categories reveal about mind. – Chicago; L.: University of Chicago Press, 1987. – 614 p.
15. Ayto J. Oxford Dictionary of Modern Slang. – New York, 1996.
16. Wehmeier S. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English (the 6th edition). – Oxford University Press, 2000.

Храбскова Д.М.

ДО ПИТАННЯ ПРО МАТЕРІАЛИ НАВЧАННЯ ІСТОРИЧНОЇ ФОНЕТИКИ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ: НІМЕЦЬКІ ЗАПОЗИЧЕННЯ ПОВНОЇ ЛЕКСИКАЛІЗАЦІЇ

Історичний розвиток будь-якої природної мови складає наслідок безпосереднього контакту з порубіжними в часовому та географічному просторі комунікативними кодами (мовами, діалектами, соціолектами тощо). При контактуванні двох чи декількох комунікативних систем неминучим є процес перенесення фактів однієї системи в іншу, тобто запозичення. Безпосередньо запозиченими можуть бути морфологічні, лексичні та синтаксичні одиниці. Фонетичні елементи здатні інтегрувати окремо лише в екзогlossenій мовній ситуації, котра має охоплювати всю територію розповсюдження мови-реципієнта. Французька мова, що за соціолінгвістичною класифікацією є національною мовою, в першу чергу розглядається як комунікативний код французів-монолінгвів. Зі вказаної точки зору безпосереднє інтегрування фонетичних елементів будь-якої мови до фонологічної системи французької мови вважається неможливим. Водночас при фонетичному засвоєнні морфологічних та лексичних запозичень поряд з інтерференцією-трансферацією спостерігається процес власне фонетичної інтерференції, в одному з двох різноспрямованих проявів – запозиченні або конвергенції. Останній зумовлюється низкою фонетичних змін.

З об'єктивних причин (наявності лексичного значення) лексичні одиниці запозичуються значно частіше, ніж системні елементи інших рівнів мови. Саме тому *актуальним* стає навчання історичних процесів на фонетичному рівні мови шляхом аналізу інтеграції лексичних запозичень (під лексичними запозиченнями розуміються будь-які лексичні одиниці, що надійшли до мови-реципієнта з інших мов, включаючи субстратні та суперстратні явища). Вказана інтеграція, котру відносно до лексичних одиниць можна назвати лексикалізацією, поділяється на повну, неповну та початкову [5, 123]. Повна лексикалізація передбачає орфографічне та орфоепічне нормування запозичення відповідно до вимог системи мови-реципієнта, а також вільне вимовляння носіями-монолінгвами. Відсутність другого фактору вказує на неповну лексикалізацію, а отже, потребує звернення мовців до орфоепічних словників. На початковій стадії лексикалізації запозичення зберігає орфографію та фонетику мови-джерела, не є складовою системи мови-реципієнта та може бути взагалі відторгненим. Здебільшого про повну лексикалізацію йдеться у випадках субстратних та суперстратних запозичень.